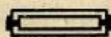

на земљу, него да се усправе у својој господској, слободарској снази, која ничем овде не робује. Јер светитељски лик строг према себи да нас не побуђује на молења што неки „малераји“ материјализованих „светаца“ чине и многе нам мајке и сестре у непосне дане клече и моле за лоз и удају; да се дакле чувамо у духу православног живописа који васпитава за узвишен, строг и јуначки живот, да се боримо за иконе које су монахињама Анастасији, Евгенији, Јефимији и Ангелини откриле шта се може молити. И да те ликове племените, што не дају да човек клоне и разувери се у добро, ураме у иконостасе резбаријом ослобођене својих тешких срчика; да иконе иконостас држе, да икону светитељ обасја, дух — боју. Свет наш да види вишу вредност нашег живота, да се сроди са својим ликовима, својом уметношћу.

Осмогласно певање и хорска музика да се отргну дилетантизма јер је дилетантизам почео да постаје празан изнутра, да бива без побожности, оног што му је до данас оправдавало место. Српској патријаршији, и цркви где патријарх, тај чу-

вар хиљдугодишњих страдања и победа народних, служи, приличи да буде са својим хором, и школом црквене музике или установом за њено изучавање и усавршавање. И да буду у тој врховној вредности и најстаријој по начелу и времену установи нашој, установе у којима ће се унапред у духу, величини и смерности, православља изградити основа за сваки покрет и акт пред светом. Јер то све утиче и подиже.

Да се поради, боље да порадимо сви на делу великом, побожном: да откријемо сво уметничко благо наших црквених песама. Да се пишу огледи о црквеној поезији, да се преводе црквене песме, да се тако и по смислу наш човек сроди са сугестивном, мистичном снагом црквено-словенског језика, који у култу, ту, на том једином месту држи у чврстој вези све православне Словене. На нама је да порадимо да се учење светих отаца, ти лични доживљаји православља, протумаче, открију да преведемо св. оце. На нама је, како се види из овог потсетника, који није ни изблиза потпун, да извршимо велико дело.

Кратак боравак у Жичи

Шумадија има благ и човечан пеизаж по којем се без опасности и замора може пешачити. Шумадија није загонетна. Али нема божје земље без тананих чари; па тако неки крајеви Србије имају чар сасвим особиту и ретку; дивне мирисе. Изузетак је сигурно да путник по мирису памти предео; а ми делове Шумадије баш тако носимо у сећању. Словенију памтимо горовиту; Црну Гору камениту; Босну шумовиту и виловиту рекама и слаповима; а Шумадију памтимо по мирисима. Пре неку годину, јуна месеца, путовали смо кроз мирис од липа који се километрима није прекидао, ситио топлоту сунца и струје ветра, а ноћу кадио уснула села и градиће. Другом приликом, пешачили смо кроз крај који доста бије јак ветар, и на којем се и види то страдање. Сељак један рече: „Исецка гране на резанце, а траву замрси и стоје у ливади клупчета.“ Збиља, ретко смо ту видели да дрвеће тера рамене гране; присучу се некако уз стабло, или се стабло одене лишћем као маховином, од подножја до врха ујединачено, само понегде дође јака од гранчица, а на врху зелен бич. Али ливаде су ту сам цвет, а цвет тај, трава та мирише као махнита. Без хлада, сунцем печена, од борбе са ветром смршала и заиста укрупчана, мирисала је као покошено и устојало сено. Неко сабласно мирисање, алкохолно јако, од кога смо падали у ~~кресницама~~ узбуђења. Затварали смо прозоре на спаваћим собама, и онда крадом једни од других устајали и отварали их, и удисали сласт. Једне године бесмо у клисури у којој је владао нама сасвим непознат мирис трња и глоговља. Залисци по гранчицама глога лепљиви, и миришу на лимун; а клисура сва мирише тананим мирисом уцветане лозе. Ове године, у мају, Србија од Раље до Краљева, и до Жиче, и до Матаруга, огрезла у багрему. Не може жељезница да обиђе цветање, а пешаци ходе друмом и скоро им смешно: багрем

с обе стране не личи на дрвеће, него на редове белих додола. У мирисању беше нешто пожарно: ничим се загасити не може. Монах један рече: „И пчеле се збуниле.“

Жича не лежи строго манастирски, повучена у страну и скривена. Она лежи некако централно, и капије јој воде у више праваца непосредно у световни живот, у борбу таштина, у неуко таворење простог човека. На домаку су Краљево и Матаруге, а близу су Трстеник, Врњци, манастир Љубостиња, и разна села. Све нам се чини да би око Жиче требало извести једну кружну алеју, и онда би њене капије, цркве и звонаре упирале симболично у покрајине и насеља која везују традицију. Тако је чудно круголик трг у Краљеву. Овај ванредно простран и дивног распона трг у малој варошици, не заборавља се. Кад се једном буде поравнио и поплочао, тај паланачки амфитеатар претстављаће центрифугалне енергије које ће осећати сва околина.

На путу од Краљева ка Жичи, искрсне, да се после више не изгуби, горња конструкција велике жичке цркве. У влажном пролетњем ваздуху, залебди главна, румена купола, а с њом и око ње делови оне карактеристичне и богате кровне комбинације која одликује старе православне храмове на Балкану. У Фрушкој Гори, на пример, сасвим се друкчије јавља путнику манастир. Промоли се из зеленила, или иза окуке, торањ. Доста је сугестивна и та појава; али торњеви тамошњег стила, и као цртеж и као рељеф, у скромном су односу према простору и висини. Та архитектура је далеко, од луде смелости и нематеријалности танког минарета, који има нешто од катарке, нешто од геометриске црте, и главно му је и просецати буру и муњино сијање, и бити од њих пребијен и сажежен. А далеко је фрушкогорски торањ и од поменуте куполне

126/6

La

1c

комбинације балканских манастира који заправо тек у засвођењу чине храм, а тај храм издижу основни зидови у висину као на тањиру, некако као што су стари владари испружали задужбине своје на длану. И Жичу треба у висину гледати. Тамо је расцветале архитектуре; тамо хармонија терасистих поља између округлина; тамо фино сплетени рољеви оштри и заобљени; тамо снажне или танке карнисе које везују архитектонске појединости између себе, и са основним зидовима лађе, нартекса, апсиде.

Главни, масивни улаз у манастир стварно је део старе куле. Пред тим улазом дочекало нас је нешто пријатно и весело: многоструко ударање чекића у камен. Разабирали се удари великих чекића у велике коцке; па пажљива, размакнута одбијања класичких справа; па ситно прикуцкивање малих чекића по некој загонетној површини, као кад копита шарају по старинским авлијама калдрмисаним облим речним шљунком. Док смо пролазили кроз сведену капију под негдашњом кулом, одјек од оног рада, ручног рада, не машинског, пребаци нас некуда у старину нашу, у времена мајстора и сараора, у времена кад су нам владари и архиепископи градили манастире и утврђења рукама и душама. Кад униформно у унутрашњост манастира, збиља, пуно каменог материјала, људи чуче над послом, руке измахују. Оно ситно куцање, то су предрадови за мозаичко попличавање целог простора пред главним улазом у цркву. Жича се сва обнавља, сва расте. Она је сада много друкчија и за онога ко је само четири пет година није видео. Нека буде споменуто да је наша последња посета Жичи била у лето оне године када ће погинути блажене успомене Краљ Александар, у онај час кад је у Жичу дошао био и он, Краљ, да види део новоослобођене фреске. На лицу Краљеви није било осмеха; био је таман, брижан, нерасположен. Просто одевен као обично, личио је на уморног војника који још није демобилисан, који је пресит мука, знања и искуства, али који и даље тачно врши све своје дужности, и новог напада и смрти се не боји. Три месеца касније погинуо је. Убити човека измождена, тужна, и на дужност послата, велики је грех. Грозну смрт човека плаћају убице дуго.

У оно време, и Краљ и ми прешли смо, пред манастиром, улаз у ружан терен, баровит и сигуран. Сада, прилази се улазу у Жичу преко издигнутог зиданог моста, који држи ниво улаза, и с њим заједно чини брану манастира. Главна црква, пре неколико година још рушевна у нартексу, и гола изнутра, сад је покривена и затворена, и изнутра, бар око олтара, и украшена. Дрво иконостаса и певница је тамно и пријатно; кандила, велики свећњаци, и полилеје у старом стилу венца, блистају. У обиму велике цркве, израђена су још два параклиса, и богослужења и молитве на разним олтарима продужују се дању и ноћу. Ноћ је за молитву. Тиха, тамна, сва од простора, она везује земљу за небо. „Куда ћете, ноћите још једну ноћ у манастиру, ноћу треба бити у манастиру” — рече нам Владика Николај. Тргне вас из сна клепање, па једно звоно, па сва звона. Има у тој постепености али неумитности зова на молитву, нечег симболичног. Клепање само ломи сан и носи се с њим. Звона га разбијају и одnose, разведравају потпуно свест разбуђенога. Да-

кле, од тешке дужности и подвига, до свечаности и радости. Између тога двога прекаљује се, савлађује се, ломи се монах. Сваке ноћи. Није лако бити монах, ни рђав монах.

С јужне стране велике цркве стоји обновљена црква Св. Саве, још један олтар и амвон за проповеди које ће неговати велику традицију нашег краљевина-монаха, велику традицију некадашње тесне везе између владара, манастира и народа. Отуда, за храм Св. Саве везана је непосредно, једним малим тремом, нова и огромна трпезарија за народ, за сиромашан и прост народ, који о стварима живота „мисли светитељски“ (Владика Николај) а не светски. Владика Николај воли да нахрани сиромашне. Изгледа да га много мучи претстава о човеку који нема да се насити, и који се као дете радује залагају. Стално понавља да би фондови за споменике умрлима један део новца требали да одреде за трпезу сиромаша, бар једаред годишње. Тешко је бити гладан и жељан, и топло би поменуо покојника онај ко бар једног дана седне за трпезу без бриге, и не устане од ње гладан. Народна трпезарија у Жичи, дакако, биће и народно сабориште, претворљиво у духовне манифестације у вези с питањима и догађајима животним. Трпезарија та је таква да ће окупљеном народу служити као право почастивање. То је импозантна дворана, са лепом дрвенаријом, са великом сликом Тајне вечере у pročелу, а свуда наоколо са сликама које приказују живот Св. Саве, и моменте живота његовог родитеља Немање и његове браће. Занимљива очигледна настава како се светско и свечасно може мешати, и како се и мешало у породици Немањиној од Србије до Св. Горе, и од Жиче до Хиландара.

Занимљиво је отићи у дно порте и видети да се оправља врло стара и врло скромна једна црквица. Још један олтар; и на иконостасу Богородица са неким особитим веселим осмехом. Крај те цркве вам привуче пажњу низбрдна поширока путања: она је стаклено чиста, јер је сва у мозаику од крупног шљунка црног и белог. Мозаик су слагали прости мајстори, али он је технички врло сигуран, тврд и раван, и још је и пун слика, стилизованих грана, животиња, нарочито лепо израђених голубова у лету. Свршава се та путања масивним вратима, која се отварају на ливаду и у миран хоризонт зеленила.

Западну страну манастира затварају делом нове, делом поправљене зграде за становање. У непосредној комбинацији са чеоном фасадом главне, румене цркве, пружа се нов, румен, у стилу властелинских двораца изведен конак за госте. Шупљикава фасада од стубова и плитке лође има од помешаног стила византиско талијанског, који је исцветао из напора јаке Византије да ослабелу римску запад веже са Оrienтом. Али трем конака, сав у дрвету, са гранањем у гостинску трпезарију, у библиотеку која изненађује и лепим орманима и пуним орманима модерних књига, и у ванредно развијено степениште, тај трем је наш, српски, по сваком детаљу, и по благој домаћинској хармонији. Конак за госте и стару зграду са монашким ћелијама везује складна тераса која отвара широк поглед на околину. Пред вече је ту хладовина, не само угодна телу, него и корисна души. Западна умирућа светлост додирује ту пределе севера, је-

живо се гаси и хладни, и потсећа на оно заноћавање које треба испунити молитвама, јер су с те стране сенке смрти. Монашки конак је ониска, дуга, старинска, али оправљена зграда, у којој су на спрату ћелије. У приземљу је смештена штампарија. Ово није илузија и реч, него стварна скромна штампарија с намештајем, и у којој се ради. Жича има модерну библиотеку и има штампарију. То треба запамтити, благосиљати, помагати и волети. Сви треба да чинимо што можемо да такав манастирски организам ојача, да се у манастиру Св. Саве имају не напоре до светиња верска и светиња просветна, да се сложе на послу молитва и књига. Мило је човеку замишљати сабор у манастиру за који се спремају црква и штампарија. Можда ће се наставити лоза монаха писара, цртача, сликара, летописаца, књиговезаца. Па и чистих књижевника, који би дали књижевности нашој нову грану чисто спиритуалне поезије и прозе.

Може и световни човек крочити са оне терасе у зграду монашку. Зато што је прва одаја ~~просто~~ једна народна старинска одаклија. Сав намештај је ту нешто столица и клупа, и једно озидано отворено огњиште. И у мајске дане букти ту изјутра велика ватра; да се огреју и пламеном овеселе они који су ноћ и зору у цркви провели, или рано јутром у манастир стигли. Поседали смо ту с Владиком Николајем. Владика непрекидно гледа у ватру и тако разговара. Ватра је увек тајанствена и уметнички лепа; а одаклије су кроз векове биле збор, одмор, и луксуз нашег народа, и наших народних вођа и јунака. Стадоше нам промицати испред очију Немањићи и Црнојевићи; па Владика Раде; па кнез Милош; па одаклија у најтоплијој и најлепшој кући у Београду, у оном старом кнежевском конаку крај Саборне цркве; па Краљ Петар пред ватром у сељачкој кући при бегству из отаџбине... Требало би враћати, и држати у нас те јакне слободне ватре у којима гори мирисна шума са брстом, и које певају и разговарају с човеком. Као што би требало, где се може, вратити „живе куће” наместо „мртвих кућа”, како се изрази Владика Николај у своме старинском конаку у Краљеву. Тај конак је стара „турска” кућа, рекосмо ми, а поправи нас Владика: да није турска него наша, наш стил горњег боја, „горњих чардака”, великих одаја, многих прозора и слободног погледа безмало на четири стране света. Доиста, седели смо код Владике међ самим прозорима, незатрпани намештајем, задовољни елеганцијом сећања и многих столица са књигама. У таквој кући човек стварно седи у сунцу, међ дрвећем, у простору, и то Владика с правом зове живом кућом.

У Жичи се свугде осећа да је Владика Николај дуго живео у Охриду, са тамошњим простим светом који воли и зна зидати, клесати, и дрво резати. Многи радници у Жичи, с југа су позвани, или сами дошли. На простом неком прозорчету тек видите ћерчиво и оквире уметнички комбиноване. А да не говоримо о карактеристичним, из фасаде избаченим ћошцима, који споља и изнутра додају кући нешто и уметничко и интимно. Охрид се види нарочито на жичком владичанском конаку, тамо далеко од гостинског конака, и близу старој црквици. Скроман је и мали тај конак, али је зналачки попет на дебели манастирски зид од старине. Тако на-

сађен, са ћошцима окренут у широко поље, тај конак је прави чардак, и чини врло привлачан кут у комплексу зграда за становање. Ту близу је и нова, симпатична једносратна кућа која ће ускоро прорадити као сиротињски дом за старце, и као склониште за оне старе људе који желе крај живота провести уз манастир, у сиромашној једноставности, која је добар пут и кроз цео живот, а једини добар пут за излазак из живота. Преко пута, опет нешто ново: каменити павиљон под кубетом, где ће се о Богојављењу вршити водоосвећење. А крај тог павиљона велика наслага тесаних каменних коцки. Градиће се ускоро нов звоник, висок преко двадесет метара, како би звона жичка звонила далеко. Још нисмо готови са грађевинама. Близу главног улаза у манастир стоји споменик патријарху Варнави. Споменик, како народ разуме споменик: даривање живих за покој душе мртвих: или мост преко реке, или чесма, или клупа. Од белог мрамора је изведена лепа чесма и лепа клупа. И ми смо се после хладне јутарње кише огрејали на сунцу крај патријархове чесме. И тако огрејани кренули смо стазицом благог успона на брежуљчић, и заравањ по њему. Пре је ту била само звонара. Ни та звонара сад више није само звонара. Под њом је изграђена ћелија за једног монаха. Којег? Онога који је желео да станује крај мало корака удаљене нове цркvice, озидане над неколико костурница које су откривене случајно, приликом копања. Још један жички олтар, дакле! Црквица је необично складна. Са три стране је око ње трем у стилу охридских цркава, низак, у кратким стубићима, доста дубок, интимно склониште од сунца и невремена за људе и птице. На том олтару моли се онај монах испод звонаре за мртве. Сваке ноћи, тачно у поноћ, почиње служба, и затим молитва за оне што леже под црквом, и за све друге „повсјуду православија”. Овај чин је потресан. Мртве треба волети. Мртви су ~~дале~~ у нама са оним што смо од њих наследили у крви и традицији; и са тугама због оног чиме смо их увредили и мучили. Велики један песник, мислилац, при свакој речи своје лирике, Шарл Бодлер, има песму о покојној старој и измученој служавци, и ту има стих: „Много шта тешко боли покојне, сироте покојне.”

Жича је велика кућа љубави. Тамо на брежуљку има се љубав за мртве. А ниже доле, у порти, преко стотину деце је дошло у манастир, ту коначи, ту вечера и руча, за њих је служена владичанска служба, сваком детету је подељена нафора, Владика сам их је учио неколико простих лепих стихова: да се између себе воле, и да знају за Бога и за Св. Саву. Жича, обновљена Жича, устаје полако са својим бићем из доба борби и рада Св. Саве, и устаје са многим својим новим тајнама. Она се пуни зидинама и зградама, али се око ње и над њом шири велико магнетско поље духа и рада, просветног и милосрдног рада. Ужижу се кандила, проповеда се истина и духовна храброст, долазе на стотине деца и одрасли. Ако хтеднемо сви, као што хоће народ, Жича може постати велика народна светиња и радионица.

Les morts, les pauvres morts, ont des grandes douleurs.

Кратак је био наш боравак у Жичи. Али смо поседели на месту где нема страха од сиромаштва, од болести, од смрти. Кратко време, али ипак осетисмо да сваки човек може бити господар над земним животом, осетисмо бар нешто од духовног јунаштва монашког. И још, у ове тмурне дане претњи и опасности од оснионисти људских и глади земаљских, осетисмо и потврдисмо оно наше старо:

да је патриотизам, бар наш патриотизам, недељив од вере и светиње. Љубав за оно што не може прећи у лично, у кукавичку бригу о материјалном поседу, у себичне и безумне тежње да смо увек здрави и увек далеко од смрти. Та пожртвовна љубав једна је према Богу и према Отаџбини.

Исидора Секулић

Судбина патријаршије у Русији

Године 1589, дакле тачно пре 350 година је била московска митрополија подигнута на степен патријаршије. То је био један од најзначајнијих догађаја у историји руског црквеног уређења. Пошто се о овом уређењу већ одавно шире сваковрсне бајке, зато ваља да се прикаже постанак, значај и судбина патријаршије у Русији.

Када се године 988 руски кнез Владимир приволео царству небеском, примио је хришћанство из Цариграда, и тиме као да се потчинио одлуци IV васељенског сабора, који је поставио хришћанско становништво Тракије, Азије и Понта под византијску црквену јурисдикацију. Али, већ онда су и у верском животу Русије и у њеном црквеном уређењу постојали услови за извесну независност од Цариграда. Још пре светог Владимира у Русији је било хришћана и постојала је хришћанска традиција. С обзиром на то у четрдесетим годинама XIX stoleћа је архимандрит, потоњи митрополит Макарије написао опсежну „Историју хришћанства у Русији пре равноапостолног кнеза Владимира.” Осим тога Руси су радије примали хиерархе словенског, поглавито бугарског порекла, него Грке. И то је било сасвим природно. Прво, ти хиерарси су чинодејствовали и проповедали на језику о којем је летописац Нестор писао: „а славјански језик и руски једино јест.” Осим тога, постојало је извесно неповерење према дошљацима из Цариграда, јер су „Греци љстиви до сего дне,” према изразу истог Нестора. Нису Византинци дали руској цркви њену „Кормчују”, него Србин свети Сава. У складу са изреком *duobus litigantibus tertius gaudet* супарништво између грчких и словенских црквених достојанственика је имало за последицу национализацију руске црквене хиерархије. И већ у XI stoleћу као кијевски митрополит се истакао Рус Иларион, чија дела имају велику књижевну вредност. Као што се види из руског народног епоса („билина”), већ онда се у Русији створио један својеврсни хришћански менталитет, који се одликовао не само од западног, латинског, него и од византијског. Током времена још више се истакла индивидуалност т.зв. „свете Руси.” С обзиром на то у XVI веку руски цар Јован IV објашњава исусовцу Посевину: „није наша вера грчка, него хришћанска.”

Почевши од XIV века, две чињенице приморавају руску цркву да постане аутокефалном: турска навала на балканске Словене и на Цариград и пристанак грчких хиерарха на унију са латинском црквом. Балканским Словенима је пала

у тешки део дуготрајна борба за крст часни и слободу златну. Касније и Цариград је подлегао турској најезди. Тиме је била потпуно прекинута формална зависност руских кнежева од византијске царевине. Одонда моћни руски државни поглавар, који је ускоро по томе ослободио своју земљу од татарског ига, природно се сматрао као покровитељ балканске раје. Нарочито одлучно нагласио је овај позив у XVII stoleћу цар Алексије: изјавио је делегацији балканских хришћана да се он „плаши питања, која ће му поставити Творац у дан суда”, ако не ослободи њих ма под цену губитка читаве своје војске и благајне. Исти позив је преузео и његов син Петар Велики, чија повеља од године 1711 гласи: „за част и славу вашу, за слободу вашу и ваших наследника.”

У XV stoleћу хришћански Цариград не само да је пропао политички, него је још пре тога капитулирао морално. Тачно пре 500 година, године 1439 су његови званични кругови, црквени и државни примили у Фиренци унију са латинском црквом. Њима је следио руски митрополит Исидор, који се вратио са звањем римског кардинала. Али руска је црква одлучно одбила унију. Године 1448 је сабор руских епископа „за велику нужду, а не кичењем ни дерзостју,” самостално поставио за митрополита Јону. На тај начин Исидор је био последњи митрополит постављен из Цариграда. И тако је руска црква постала аутокефалном.

Али ова аутокефалија није још ослободила руску цркву од потчињености цариградским патријарсима, који су и поред темељно промене ситуације продужавали да полажу право на читав низ прерогатива. Овамо према пређашњој традицији је спадало постављање епископа и митрополита, оснивање нових епархија, решење верских сукоба, надзор и суд над руским епископима, одлучење од цркве руских кнезова, прирез на црквени бир и т. д. Са руске стране се тежило што већем ослобођењу руске цркве од оваквог утицаја фанариота.

Таква је тежња била тим природнија, што се у XV веку појавила теорија о трећем Риму. Према овој теорији је Москва добијала васељенски карактер. Да би се ова теорија остварила у заиста весељанском обиму, требало је, да московски велики кнез постане царем и да се московски митрополит од цариградског екзарха произведе у независног патријарха. Први задатак је био извршен у доба Јована IV „Грозног”. Цариградски патријарх Јеремија је упутио њему саборну повељу „во